

APORIA TRISTEȚII

Atât în calitatea de sentiment “empiric” al vieții, cât și în calitatea de sentiment metafizic al acesteia, tristețea are o configurație aporetică, ceea ce înseamnă că în ambele ipostaze ea coincide cu o situație afectivă conflictuală. Tristețea este o formă specifică a luptelor dintre contrarii. Fără îndoială, individul care se instalează în tristețe ca într-un fel de concluzie afectivă a unei serii de evenimente cu un caracter strict personal nu va resimți niciodată nevoia de a teoretiza pe marginea ei și de a-i atribui prin urmare, un sens mai profund și mai general. El nu va defini niciodată tristețea în termeni aporetici. Dar el o va percepe ca o tonalitate aporetică, o va percepe, deci, ca o contradicție afectivă internă, ca o insatisfacție afectivă, ca o indispoziție sufletească, o va percepe așadar, ca o expresie a neîmplinirii vieții sale sufletești. Omul (obișnuit), care se întristează, se întristează pentru că este contrariat în aspirația lui spre fericire. Tristețea lui (tristețea lui “empirică”) decurge din faptul că, în elanul său spre fericire, el întâmpină opoziția unei forțe exterioare. Din această tensiune și luptă între contrarii nu rezultă neapărat un vid sufletesc, un “neant” psihic. Dacă nu va cunoaște ceea ce s-ar numi mortificarea sufletului, persoana dominată de sentimentul tristeții “empirice” va cunoaște, totuși, variatul registru al regretelor și, pentru o anumită perioadă de timp, va intra chiar într-o stare de inactivitate, de imobilism și se va lăsa pătrunsă de perfidia otrăvită a oboselii psihice.

Tristețea filozofică este un sentiment mult mai complex. Un sentiment filozofic propriu-zis este un sentiment trecut prin filtrul reflecției, al meditației, al rațiunii critice. Un sentiment devine un sentiment filozofic atunci când îl conceptualizăm, îl raționalizăm, îi atribuim un sens explicit.

Deci, există două feluri de tristețe: tristețea irațională sau prefilozofică și tristețea filozofică. Lor le corespund două forme specifice ale autocunoașterii: una dintre ele este “abstractă” și imprecisă, cealaltă este “concretă” și exactă. Autocunoașterea abstractă ne indică faptul că sentimentul tristeții este un sentiment totalizator al vieții subiective, dar ea nu descifrează cauzele ascunse ale acestui fenomen; ea procedează ca și cum cauzele respective nici nu ar exista. De asemenea, această formă a autocunoașterii nu se referă în termeni explițiți la conținutul aporetic al sentimentului irațional al vieții. Autocunoașterea concretă, însă, dezvăluie cauzele pentru care tristețea poate deveni sentimentul concluziv al trăirii subiective în întregul ei, circumstanță care îi permite, totodată, să treacă la explicitarea aporiei consubstanțiale tristeții și la definirea ei corectă.

Fără îndoială, autocunoașterea concretă este precedată de autocunoașterea abstractă. Cu alte cuvinte, reflecția filozofică asupra tristeții pleacă de la constatarea că în urma impactului cu existența apare în conștiința omului o

primă formă de “indispoziție”, o primă formă de nefericire – tristețea irațională – și se motivează prin dorința de a revela cauza acestei “indispoziții”, a acestei “nefericiri”, a acestei “tristeți”. Ea ne dezvăluie faptul că tristețea “originară” decurge din neîmplinirea aspirației originare spre fericire, aspirație prezentă, într-o modalitate implicită, în sufletul fiecărui individ. Dar misiunea ei nu se oprește aici. Meditația filozofică trece dincolo de această explicație oarecum tautologică, pentru a căuta cauzele mai concrete ale sentimentului de tristețe. Ea parvine la întrebarea: de ce năzuința de a fi fericit în sensul absolut al cuvântului este ceva ce nu se împlinește niciodată? În cursul investigației care urmărește să dea răspunsul la întrebare și să descopere adevărul, apare, însă, un fenomen straniu: tristețea însăși evoluează, devenind mai profundă și mai complexă, devenind o tristețe “filozofică”. Aceasta echivalează cu a spune că degajând cauzele pentru care sentimentul fundamental al omului nu poate fi, în ultimă instanță, decât sentimentul tristeții, noi ajungem să transformăm tristețea irațională în tristețe autoreflexivă, deci într-un sentiment conștient de motivațiile ce-l determină să se constituie în pura lui specificitate – ca sentiment aporetic, cu alte cuvinte – și care se percepe pe sine ca sentiment având un astfel de conținut. Tristețea autoreflexivă este tristețea devenită conștientă de propria ei structură aporetică și, prin urmare, de propria ei “idee”, de propriul ei sens logic și care își dă seama că aceste autodezvăluiri au fost făcute posibile de un alt șir de autorevelații ale conștiinței – de autorevelațiile care au deconspirat “ființa” subiectivității ca fiind de natură aporetică.

Prin intermediul introspecției (autoobservării), individul poate ajunge să-și însușească ideea că propria lui subiectivitate este formată dintr-o constelație de aporii: existența și neantul, finitul și infinitul, timpul și eternitatea, rațiunea și sensibilitatea, puritatea și impuritatea, contemplația și acțiunea. Descoperirea oricăruia dintre aceste cupluri aporetice antrenează cu sine sensibilizarea acută a conștiinței. Se poate constata, totuși, că, privite prin prisma efectelor sensibilizatoare, configurațiile amintite se ordonează pe o anumită scară valorică. Ideea că ființa noastră este terenul de confruntare între instinctul vieții și instinctul morții acționează mai intens asupra registrului nostru emoțional decât alte idei “subiective”.

Un lucru este absolut cert: descoperirea unuia singur dintre aceste cupluri aporetice în conținutul însuși al subiectivității noastre este în măsură să producă un șoc existențial. Descoperirea tuturor sau, altfel spus, a faptului că ființa subiectivității noastre are o structură aporetică, este în măsură să producă, însă, o adevărată avalanșă de șocuri existențiale. Aceste șocuri amplifică intensitatea sentimentului de tristețe și determină conștiința să se încarce cu o luciditate dureroasă, care îi va permite să descifreze configurația aporetică a acestui sentiment. Intensitatea sentimentului de tristețe depinde de numărul și intensitatea “șocurilor” amintite, iar aceste “șocuri”, la rândul lor, depind de cuplurile aporetice pe care și le autorevelează subiectivitatea. Devenim din ce în ce mai triști pe măsură ce numărul șocurilor existențiale și al cuplurilor aporetice

ce le generează cresc din ce în ce mai mult. În urma acestui crescendo al tristeții, conștiința își pune cu toată acuitatea de care este capabilă întrebarea: ce reprezintă, totuși, tristețea în ea însăși? Având în față suita cuplerilor aporetice și câștigând certitudinea că determinațiile sale sufletești sunt aproape întotdeauna într-o contradicție ireconciliabilă, subiectul uman este irezistibil împins spre a-și experimenta tristețea ce-i acompaniază viața ca reprezentând expresia spirituală a imposibilității de a ajunge fericit în adevăratul sens al cuvântului. Concluzia filozofică pe care și-o aproprie omul pus într-o astfel de situație nu poate fi decât aceea că încercarea lui de a se impregna de absoluta pozitivitate a existenței, de a cuceri plenitudinea și armonia interioară, de a atinge, deci, adevărata fericire, este menită eșecului. Putem spune că viața i se desfășoară sub semnul fericirii ratate. Dar fericirea ratată nu este, cel puțin într-o primă aproximare, decât însăși nefericirea. Într-adevăr, dacă medităm puțin mai adânc asupra lucrurilor, ne dăm seama că nefericirea asimilată fericirii ratate nu poate fi echivalentul nefericirii absolute, deoarece în conținutul ei a pătruns (fie și numai ca o aspirație) sentimentul fericirii. Cine a descoperit că aspirația spre fericire se degradează iremediabil la contactul neîndurător cu realitatea, va descoperi, de asemenea, că nefericirea se degradează și ea: în cele din urmă viața îi pune surdina și o determină să involueze. Sufletul omenesc este astfel alcătuit, încât el tinde mereu spre diminuarea nefericirii. Una dintre modalitățile de reducere a nefericirii – probabil cea mai importantă – este aceea prin care ființa umană o absoarbe în sentimentul împăcării cu destinul. În perspectiva reconcilierii cu soarta, nefericirea își pierde valoarea absolută pe care, altfel, omul este înclinat să i-o acorde. Dacă toate formele, procesele și actele vieții au o limită – așa cum ne indică destinul – de ce n-ar avea și nefericirea o limită? Prin reconcilierea cu destinul, noi nu am anihilat nefericirea, nu am exclus-o din viața conștiinței, dar am diminuat-o considerabil, am dezactivat-o și am transformat-o într-o realitate benignă.

Reflecția filozofică asupra tristeții urmărește, așadar, să scoată tristețea din implicitul aporetic al ipostazei sale iraționale, să explicitizeze și să conceptualizeze tristețea irațională, să definească tristețea în termeni aporetici sau, ceea ce este în fond unul și același lucru, să definească aporia tristeții în termeni limpezi, clari. Originar, tristețea nu este altceva decât o indispoziție sufletească, o nefericire calmă, potolită a sufletului. Originar, ea este expresia unui conflict “invizibil” între contrarii, a unui ceva imposibil de rezolvat și, în ultimă instanță a unei aporii. Dar aporia tristeții originare este o stare latentă. Mai mult, faptul acesta este relevat ulterior, de către reflecția filozofică. Perceperea noastră inițială, perceperea noastră “abstractă” se mulțumește cu semnalarea unui sentiment al viații destul de confuz, destul de nelămurit: un gen de indispoziție sau de nefericire potolită și calmă. Numai reflecția filozofică este capabilă să distingă în sentimentul originar al tristeții prezența unei aporii latente.

Prin meditația asupra substratului irațional al tristeții, ca și prin compararea structurii ei cu structura aporetică a “ființei” subiectivității umane, noi am transformat-o în sentiment filozofic. În această calitate, ea reverberează înspre manifestările “ființei” subiectivității noastre – manifestări care au ajutat-o să se constituie și a căror expresie concluzivă este până la un anumit punct – pentru a le impregna cu propriul e conținut, pentru a le satura cu el, pentru a le absorbi în el, pentru a le introduce așadar în propria ei substanță concluzivă. Desigur dacă subiectivitatea noastră este, în esența ei, o formă de existență confiscată de principiul aporiei, cum am putea noi să nu fim triști? Dar și reversul este adevărat: dacă tristețea (filozofică) este un sentiment ocazionat și chiar secretat, într-un anumit moment de unele trăiri ale conștiinței, cum am putea noi să-i interzicem de a se reîntoarce la ele, pentru a le infuza fiecareia în parte propriul ei conținut? Iată cum, de la un moment dat, viața sufletească a omului – înțeleasă ca o sumă de acte și stări diverse – ajunge să fie dominată de acest sentiment al tristeții.